

לזכר אבי זמורי הכ"מ
 ר' משה מרדכי ב"ר אליעזר
 ולבי"ע ביכ' אדר ב' תשמ"ט.

חנוכת המשכן

עיון בפסיקתא דרב כהנא פיסקה א*

א. מיקומה של דרשתנו

ברוב כתבי היד של פסיקתא דרב כהנא נפתח הספר¹ בפיסקה המוקדשת לחנוכה, ואחר באות פסיקות לשבתות המיוחדות ולמועדי השנה לפי סדר השנה [שבתות אדר, פסח, עומר וכו']. יש בתופעה זאת כדי להתמיה, שכן לוח השנה שלנו אפשר לו להתחיל בתשרי ואפשר לו להתחיל בניסן², אך לא שמענו שיתחיל מחזור שנתי בחנוכה. קושי זה היה, כנראה, בין המניעים של צונץ ומנדלבאום לקבוע, כי הפיסקה הפותחת היא זו המדברת בענייניו של ראש השנה וממנו ואילך באות פיסקות לפי סדר השנה. צונץ שיער זאת מדעתו, ואילו מנדלבאום התבסס על כתי"י אוכספורד חדש, הפותח בפיסקה 'בחודש השביעי' – היא הדרשה לר"ה. כתי"י זה הוא היחיד מכל כתי"י שכך הוא פותח, בעוד שלושה כתי"י פותחים ב"ויהי ביום כלות משה", היא הדרשה לחנוכה³. יש על כן ליתן את הדעת לסדר זה הפותח בחנוכה.

לו היינו נדרשים להציע סדר ראוי, היינו אומרים, כי ראוי לפתוח בדרשות לפסח או לשבת החודש שלקראת ר"ח ניסן, שהרי כך למדנו בתחילת מסכת ר"ה:

"ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים; באחד באלול ר"ה למעשר בהמה...; באחד בתשרי ר"ה לשנים ולשמיטין..."

מעתה, בדרשות הערוכות למועדי השנה ראוי לפתוח בדרשה לפסח, מועד ניסן, והנה אין אף כתי"י אחד שבכך הוא פותח.

אולם, אם נתבונן בתוכנה של דרשת חנוכה, נמצא שהיא עוסקת באשר אירע בא'

* אמר הכותב: בידוע שאין המדרשים מצויים, לצערנו, בחומר הלימודים של תלמידינו. והדברים אמורים הן במדרשי אגדה והן במדרשי הלכה. והדברים אמורים לגבי כל רובדי הלימוד למן כיתות היסוד ועד ל...שיבות הגבוהות. בכך אנו מונעים מהם עושר רב: תורני, תרבותי ולשוני. תיקון המצב מיסודו דורש שינוי מהפכני בגישה ובארגון לוח השיעורים. אבל גם במסגרת הקיימת יש מקום לשיפור. הנה מבקשים אנו מדי מועד להוסיף משהו מעניינו של יום לתכנית הלימודים, ודרך כלל חוזרים מדי שנה בשנה על הלכות ורעיונות דומים. דומה שעיסוק בפרקי מדרש הקשורים במועד יש בו גם כדי לגוון את העיסוק בענייני המועד וגם כדי להעשיר את התלמידים בתכנים חדשים ומעניינים, וגם הפגשתם עם העולם המדרשי המיוחד. נראה שאין טוב למטרה זאת מעיון בפסיקות, שהן בנויות מדרשות שלמות החורזות והולכות בעניין המועד.

להלן עיון בפיסקה הראשונה בפסיקתא דרב כהנא, דרשה שוודאי נאמרה בימי חנוכה. הכתיבה באה בעקבות שיעורים שניתנו לתלמידים ולמורים לקראת חנוכה.
 1. תיאור כתי"י וסדר הפסיקות שבכל אחד מהם נעשה ע"י דב מנדלבאום במבוא למהדורתו (ניו-יורק תשכ"ב).

2. ראה משנה ריש מסכת ר"ה "ארבעה ראשי שנים הן". וראה להלן.

3. כתי"י אוכספורד, כתי"י צפת וכתי"י קאזא נאטנא. והשווה גם לסדר בפסיקתא רבתי מהד' איש שלום, שלאחר דרשה לשבת ר"ח באות הדרשות לחנוכה, ומתן מתמשכות והולכות הדרשות לפי סדר השנה.

בניסן, והלוא כך מוסרת המשנה: "בא בניסן ר"ה למלכים ולרגלים"⁴. אפשר, אפוא, שביקש המסדר לפתוח בדרשה המתאימה ליום אי בניסן, זו דרשה המיוסדת על הכתובים המדברים באלו הימים, ימי חנוכת הנשיאים, אך פסוקים אלו נקבעו לקריאה בימי החנוכה⁵, והדרשה נדרשה אפוא לימי חנוכה. ומכאן ואילך המשיך לסדר הדרשות לפי סדר שבתות השנה ומועדיה: דרשת שקלים, דרשת זכור וכו'.

ב. ויהי ביום כלות משה – הקריאה לימי החנוכה

"ויהי ביום..." – כך פותחת קריאת התורה לימי החנוכה. מסתבר שחכמים שקבעו קריאה זו, ביקשו למתוח קו משווה בין חנוכת בית חשמונאי לחנוכת הנשיאים במשכן במדבר, ואף להורות שחנוכת בית חשמונאי אינה בגדר אפיזודה בתולדות בית שני, אלא שלב בתהליך המתמשך של חנוכת משכן ומקדש, שעניינם השראת השכינה בישראל. זאת ועוד, יש בחנוכת בית חשמונאי משום השלמה לחנוכת הנשיאים. אז הקריבו כל הנשיאים, למעט נשיא שבט לוי, ועתה באה ההשלמה עם מעשי החשמונאים הכהנים לבית לוי. כך עולה ממדרש שמביא רבינו נסים במגילת סתרים:

"ראיתי במדרש, כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריבו שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה: 'דבר אל אהרן ואמרת אליו', יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת נרות ואני עושה בה לישראל ע"י בנין נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם והיא חנוכת בני חשמונאי"⁶.

זיקה נוספת בין חנוכת בית חשמונאי לחנוכת המשכן במדבר מתבררת מתוך דברי פסיקתא רבתי (פיסקה ו', ותשלם כל המלאכה):

"אמר רבי חנינא: בעשרים וחמשה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, שהקימו משה אחד בניסן כמה שכתב 'וביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד...' ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה מלאכה בו? – לא, מהו 'ותשלם' – אמר הקב"ה: עלי לשלם לו. מה שילם לו הקב"ה? – חנוכת בית חשמונאי"⁷.

נמצא, חנוכת כסלו היא המשך לחנוכת ניסן⁸. עכ"פ בימי חנוכה ראוי לדון מחדש במשמעות מקדש בישראל, ולכך מיועדות הדרשות בהמשך⁸.

ג. יחדש לי דבר

"באתי לגני אחותי כלה' (שה"ש ה', א). ר' עזריה בשם ר' סימון אמר: למלך שכעס על מטרונא וטרדה והוציאה מתוך פלטיין שלו, לאחר זמן ביקש להחזירה, אמרה יחדש לי דבר ואחר כך הוא מחזירני. כך לשעבר הקב"ה מקבל קרבנות מלמעלה, שנא' 'זירח ה' את ריח הניחוח' (בראשית ח', כא), ועכשו הוא מקבל מלמטה.

4. אמנם הגמי שם (ד', ע"א) תמהה: "רגלים באחד בניסן הוא! בחמשה עשר בניסן הוא!" ומשיב רב חסדא: "רגל שבו ר"ה לרגלים". עכ"פ ר"ח ניסן הוא הנוכח במשנה לראשונה.
5. ראה במשנה מגילה פ"ג, מ"ו: "בחנוכה – בנשיאים".
6. ע"פ המובא בפירוש הרמב"ן ריש פרשת בהעלותך. וראה עוד שם ברמב"ן; מצא לזה סמך גם במדרש תנחומא ובבמדבר"ר.
7. מעניין, בכת"י כרמולק, שבו סדר הדרשות שונה, באה דרשת חנוכה לאחר דרשת החודש הזה.
8. הנוסח מתוך מהדי מנדלבוים, ללא ציון שינויי הנוסחאות.

'באתי לגני אחותי כלה' (שה"ש, שם) — א"ר חנינא: לימדתך תורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות, 'יבא דודי לגנו', (שה"ש ד', טז) ואח"כ באתי לגני".

הכתיב החסר "ויהי ביום 'כלת'" מזכיר כלה, היא הכלה עליה שר משורר שיר השירים. אבל ודאי שלא הצליל המשותף הוא שהביא את הדרשן לפסוק משיר השירים, אלא התוכן, שכן פסוקי שיר השירים נתפרשו להם לחכמים כמדברים באהבת הקב"ה וכנסת ישראל. ואת רחשי אהבה אלה מבקשים הם לראות בכתובים המדברים במשכן וחונכותו. "ביום כלת משה להקים את המשכן" הוא הוא העת שאמר הקב"ה לכנסת ישראל: "באתי לגני אחותי כלה". המשכן הרי הוא בחינת גנו של הקב"ה.

ר' עזריה ממשיך כאן משל, אך בעוד ציור המשל שלם בפרטיו, הרי בנמשל אין פרטים, אלא רק כמין כלל: "לשעבר... ועכשיו". על כורחנו נדרשים אנו להשלים הפרטים בעצמנו. ודאי שמלך הוא הקב"ה, כשם שוודאי שהמטרונא היא כנסי"י. אימתי כעס הקב"ה על כנסי"י? מסתבר שבמעשה העגל, או אז טרדה והוציאה מתוך פלטיין שלו. אפשר שהביטוי לכך הם הדברים שאמר הקב"ה באזני משה, נציג העם, השרוי עם למעלה בפלטיין שלו:

"לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים, סרו מהר מן הדרך אשר צויתם, עשו להם עגל מסכה".

(שמות ל"ב, ז-ח)

כשמבקש הקב"ה להתפייס עם כלתו, היא תובעת: "יחדש לי דבר ואח"כ הוא מחזירני". מה החידוש? לא נתפרש הדבר במשל, אבל הוא מפורש בנמשל: "ועכשיו הוא מקבל מלמטה". ר' עזריה ור' סימון מבינים, שזה עניינו של המשכן, להיות הקב"ה יורד למטה כדי לקבל קרבנות שיקריבו בני האדם, וזהו שאמור בכתוב "באתי לגני אחותי כלה" — הקב"ה יורד ובא.

מתגלה כאן תפיסה מעניינת לגבי זמן הצינוי ותוכנו של המשכן. בידוע שישנן בעניין זה שתי דיעות: האחת מבינה שהדברים הם בהתאם לסדר הכתוב בתורה, ועל פי זה קדם ציווי המשכן למעשה העגל, ונמצא שרעיון המשכן לכתחילאי הוא. אבל ישנה גישה אחרת, שלפיה כל עצמו של המשכן והעבודה הכרוכה בו אינם אלא מענה לכישלון שבחטא העגל. ראה, למשל, דברי הדרשן במדרש תנחומא (תרומה, ח):

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" — אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו של משכן? — ביום הכיפורים עצמו. אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל, אמר רבי יהודה ברבי שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה... ביה"כ נאמר למשה 'ועשו לי מקדש...' כדי שידעו כל האומות שנתכפר להם על מעשה העגל... אמר הקב"ה: יבוא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שנעשה בו העגל..."

לכאורה הולך הדרשן כאן בפסיקתא בדרך זו, אלא שהוא מדגיש, כי החידוש אינו מהותי; גם קודם לכן היה הקב"ה מקבל קרבנות, אלא שמעתה יקבל מלמטה. המסגרת אולי מתחדשת, אך התוכן נשאר כשהיה.

"יחדש לי דבר" — לכאורה זו בקשה שאינה במקומה; ולא די לה שהמלך מבקש להחזירה? מסתבר, כי היא מבקשת חידוש שיש בו כדי להבטיח ששוב לא תיזחה מעל פניו, חידוש שינציח את הקשר. והלוא זה באמת עניינו של המשכן. כל עוד הקב"ה מריח

כביכול מלמעלה, יש כאן כמין פירוד בכוח. רק כשהקב"ה שוכן בתוכם, יש יותר ביטחון מפני כעס ופירוד עתידיים.

באמת, עצם ההעזה לתבוע חידושים נובעת מכך שהשב בתשובה מעלתו גדולה משהייתה קודם החטא. זאת ניתן ללמוד מדברי משה בעקבות מעשה העגל. לאחר שהיו הוא וישראל כנוזפים, הוא מבקש "הודיעני נא את דרכך ואדעך" (שמות ל"ג, יג), והוא מוסיף לשאול את שלא ההין אדם לשאול מעולם: "הראני נא את כבודך" (שם שם, יח). "ועכשיו הוא מקבל למטה" – הרי זה נסמך על המשך הכתוב שם בשה"ש: "אריתי מורי עם בשמי".

"א"ר חנינא: לימדתך תורה ד"א...".

לקח צדדי, לכאורה, מעלה רבי חנינא מן האמור שם בשה"ש. קודם לפסוק "באתי לגני" נאמר: "יבוא דודי לגני", מלמד שעובר לבואו זימנה אותו הכלה לבוא. אבל מסתבר שזה ממשיך את הדרשה הקודמת, שכן במשל שמשל ר' עזריה הייתה הזימנה של המלך, "ביקש להחזירה", אלא שהמטרונה התנתה תנאי: "יחדש לי דבר". בא ר' חנינא ומוסיף, שהמלך הוא המצפה להרשאתה של הכלה. אולי מקטין הוא את החידוש שבמעשה המשכן; עניין המשכן כאילו הוא תלוי ועומד בעולם מאז, אלא שעד שלא תגלה הכלה את רצונה, לא יבוא החתן לחופה, לגנו.

ד. החזרת עטרה ליושנה

"ר' תנחום חתניה דר' אלעזר בן אבינא בשם ר' שמעון בן יוסי: באתי לגן אין כתיב כאן אלא 'באתי לגני', במקום שהיה עיקרה מתחילה, עיקר שכינה בתחתונים היה, ה"ד 'וישמעו את קול ה' אלוקים' (בראשית ג', ח). אמר ר' אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא 'מתהלך', מקפץ וסליק. 'ויתחבא האדם ואשתו' (שם), אמר ר' אייבו באותה שעה גדעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של ק' אמה".

נראה כי דברי ר' תנחום מציגים עמדה חולקת. לדידו אין כאן חידוש שלא היה, אלא בחינת החזרת עטרה ליושנה. בראשית הייתה השכינה שורה למטה, אלא שבשל עוונות נסתלקה ועלתה. "באתי לגני" לא רק במשמע יגן שלי עתה, אלא במשמע יגן שהיה שלי משכברי.

ראיה שכבר הייתה שכינה בתחתונים מן האמור בבראשית "וישמעו את קול ה' אלוקים מתהלך בגן..." בא ר' אבא בר כהנא ולומד, שאז החל תהליך ההסתלקות. "מתהלך" – מקפץ וסליק, היינו עולה, שכן הכתוב מדבר לאחר חטאו של אדם הראשון, חטא שהביא לסילוק שכינה. מוסיף ר' אייבו, כי החטא גרם לא רק לעלייתה של השכינה, אלא גם לצמצום שיעור קומתו של אדם הראשון, וכך הלך הריחוק שבין השכינה לברואים וגדל.

ה. צדיקים משכינים שכינה

"א"ר יצחק: כתיב 'צדיקים יירשו ארץ' וגו' (תהלים ל"ז, כט), והרשעים היכן הן, פורחין באויר? אלא מהו 'וישכנו לעד עליה' (שם), וישינו שכינה בארץ. עיקר שכינה מתחילה בתחתונים, וכיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע ראשון. עמד דור אנוש וחטא נסתלקה מן הראשון לשני. דור המבול וחטא, נסתלקה מן השני

לשלישי. דור הפלגה וחטא, משלישי לרביעי. מצריים בימי אברהם אבינו וחטאו, נסתלקה מרביעי לחמישי. סדומיים וחטאו, מחמישי לשישי. מצרים בימי משה, מן השישי לשביעי. וכנגדן עמדו ז' צדיקים והורידו אותה לארץ. עמד אברהם אבינו זכה והורידה מן השביעי לשישי. עמד יצחק זכה והורידה מן השישי לחמישי. עמד יעקב זכה והורידה מחמישי לרביעי. עמד לוי זכה והורידה מרביעי לשלישי. עמד קהת זכה והורידה משלישי לשני. עמד עמרם זכה והורידה מן השני לראשון. עמד משה זכה והורידה לארץ, לכך נאמר 'ויהי ביום כלת משה' וגו' (במדבר ז', א).

כסבורים היינו, שעתה עם הקמת המשכן מתחילה חזרתה של השכינה למטה, בא ר' יצחק ומבהיר שלא כן הדבר; כדרך שהסתלקות שכינה היא תהליך מתמשך, חטאו של אדם ראשון מסלק דרגה אחת. חטא עבודה זרה של דור אנוש⁹ מסלק דרגה נוספת וכו' – כן הורדת שכינה חזרה לארץ היא תהליך משותף לאבות העולם¹⁰.

לפי זה יתפרש הכתוב "כלות משה" לא רק במובן סיום המלאכה הפיסית של משכן וכליו, אלא השלמת מפעל הדורות של הורדת השכינה. וביום כלות משה שבה השכינה לשכון כדרך ששכנה בגן עדן מקדם. מעתה אפשר לנו לשוב אל הפסוק בשה"ש ולקרוא "באתי לגני" גן שהיה משכבר.

ו. משכן – צמצום מקום שכינה

"אפריון עשה לו המלך שלמה' (שה"ש ג', ט) – "אפריון" זה אהל מועד, 'עשה לו המלך שלמה' – המלך שהשלום שלו. א"ר יהודה בר אלעאי: למלך שהיתה לו בת קטנה, עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה, במבואות מדבר עמה, כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין אמר אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא, אלא עשו לה פאפיליון ואהא מדבר עמה בתוך פאפיליון. כך מתחלה, 'כי נער ישראל ואהבהו' (הושע י"א, א), במצרים ראו אותי, 'ועברתי בארץ מצרים' (שמות י"ב, יב), בים ראו אותי, 'וירא ישראל את היד הגדולה' (שמות י"ד, לא), בסיני ראו אותי, 'פנים בפנים דבר ה' עמכם' (דברים ה', ד). וכיון שקיבלו את התורה ונעשו לי לאומה שלימה אמר אין כבודן של בני שאהא מדבר עמם בפרהסיא, אלא עשו לי משכן ואהא מדבר מתוך משכן, הה"ד 'בא משה אל אהל מועד' וגו'.

לעומת העולה מן הדרשה הקודמת, שהקמת משכן היא השלמת תהליך השכנת שכינה, הרי שרבי יהודה בר אלעאי רואה במשכן פנים של צמצום. כביכול היה מרחב התגלותה של השכינה עד עתה בלתי גבולי, והקמת המשכן באה להגביל, והרי זה כאילו ויתור מצידו של המלך למען הבת. משמעותם של דברים: עד עתה היה גילוי שכינה לכול,

9. ראה ברמב"ם, ראש הלכות ע"ז, שתיאר שם בציוריות רבה התפתחות ע"ז בעולם למן ימי אנוש.

10. יש מקום להעיר על סדר ההסתלקות וההורדה. לפי התיאור כאן נמצא שבימי אברהם עדיין לא עלתה השכינה לגמרי, שכן רק המצרים בימי משה הם שהרחיקו השכינה ביותר והעלוה לרקיע השביעי. כיצד אפוא ממשיך הדרשן ואומר, שעמד אברהם והורידה מן השביעי לשישי! אכן לפי המקבילה במדרש שיר השירים (ה', א) הסדר עולה יפה. שם חטאו של אדה"ר מסלק לרקיע הראשון. חטאו של קין – לשני. אנוש לשלישי, דור המבול לרביעי, דור המגדל לחמישי, אנוש סדום לשישי, מצרים בימי אברהם לשביעי. מעתה אברהם הוא המוריד מן השביעי לשישי. עד אברהם הולכים הדברים במגמה של הסתלקות, אברהם הוא המתחיל לשנות את המגמה והכיוון, ועתה פונה השכינה כלפי מטה.

כל שפקח עיניו לראות ראה; "במצרים ראו אותי" ודאי ישראל, אבל גם המצרים יכלו ואף נדרשו לראות ולהכיר. כיוצא בזה על הים. ברם עם הקמת משכן נתייחדה שכינה לישראל, ונקבע כאילו מקום מפגש אינטימי.

בהמשך ידובר על גדלותם של ישראל, וודאי שלא כלפי בגרות ביולוגית הדברים אמורים, שהרי עברו אך חודשים אחדים מאז יציאת מצרים ועד לציווי על הקמת המשכן, אלא בגרות ערכית; קיבלו את התורה ומאז נתייחדו לו לקב"ה להיות אומה שלמה, ערב מתן תורה – "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ו).

ז. אין מקום פנוי מן השכינה

"מעצי הלבנון" (שה"ש שם), 'עצי שטים עומדים' (שמות כ"ו, טו), 'עמודיו עשה כסף' (שה"ש ג', י), 'ווי העמודים' (שמות כ"ז, י), 'רפידתו זהב' (שה"ש שם), 'זאת הקרשים תצפה זהב' (שמות כ"ו, כט), 'מרכבו ארגמן' (שה"ש שם), 'ועשית פרכת תכלת וארגמן' (שמות כ"ו, לא) 'תוכו רצוף אהבה' (שה"ש שם), ר' יודן אומר זו זכות תורה וצדיקים, ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אומר: זו שכינה. א"ר אחא בר כהנא כתיב 'ונועדתי לך שם' (שמות כ"ה, כב), ללמד שאפילו מה שאחורי הכפורת אינו פנוי מן השכינה. גוי אחד שאל את רבן גמליאל, אמר ליה מפני מה נגלה הקב"ה למשה בסנה? א"ל אלו נגלה לו על חרוב אחד או על תאנה אחת מה היית אומר, אלא שאין מקום בארץ פנוי מן השכינה. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: למה היה אוהל מועד דומה, למערה שהיא נתונה על שפת הים ועלה הים והציף המערה, נתמלאת מן הים והים לא חסר. כך אוהל מועד נתמלא מזיו השכינה, לכך נאמר 'ויהי ביום כלת משה'."

מן הדרשה הקודמת נראה היה שנצטמצמה שכינה לתחומי המשכן, באה דרשה זאת להבהיר שאין הדבר כן, אלא "אין מקום בארץ פנוי מן השכינה". אף שתוכו של המשכן רצוף אהבה – היינו: שכינה, כדברי ר' עזריה, הרי שגם מחוץ למשכן עדיין שורה שכינה. ההפרש הוא: במשכן מקום ההתוועדות של אדם עם השכינה 'ונועדתי לך שם', אך גם אחורי הכפורת אינו פנוי מן השכינה. נראה שאחורי הכפורת היינו מעבר לכותל המערבי, מעבר לתחום המקודש. המשכן הוא בחינת מערה מלאת מי הים, אבל אינה גורעת מאומה משפע מימיו הנובעים והולכים כל הזמן.

ח. בתי, אחותי, אמי

"צאינה וראינה בנות ציון" (שה"ש ג', יא), בנים המצויינין לי במילה ובתגלחת ובציצית. 'במלך שלמה' (שם), במלך שהשלום שלו. ד"א 'המלך שלמה', המלך שהשלים מעשיו עם בריותיו: השלים אש לאברהם אבינו, השלים חרב לאבינו יצחק, השלים מלאך לאבינו יעקב. ד"א 'במלך שלמה', המלך שהוא עושה שלום בבריותיו...

'בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו' (שה"ש ג', יא) – א"ר יצחק: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה, אלא זה אוהל מועד שהוא מעוטר בתכלת וארגמן ותולעת שני. א"ר חוניה: שאל ר' שמעון בן יוחאי את ר' אלעזר בר' יוסי, אפשר ששמעת מאביך מהו 'בעטרה שעטרה לו אמו?' א"ל

למלך שהיה לו בת והיה אוהבה יותר מדאי, לא זו מחבבה עד שקראה אחותי, לא זו מחבבה עד שקראה אמי. כך בתחילה חיבב הקב"ה את ישראל וקראן בתי; שמעי בת וראי' (תהלים מ"ה, יא), לא זו מחבבה עד שקרא אותן אחותי, שנא' 'אחותי רעייתי' (שה"ש ה', ב), לא זו מחבבה עד שקרא אותן אמי, שנאמר 'שמעו אלי עמי ולאומי וגו' (ישעיהו נ"א, ד), ולאמי כתיב. עמד ר' שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו, א"ל: אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי".

אין מקום פנוי מן השכינה, אבל לא הכול זוכים לצפות בה. מי הוא הקרוי לראות? – בנות ציון; בניס המצוינים לי במילה ובתגלחת ובציצית. נקט שלושה סימנים חיצוניים המבדילים בני ציון מאחרים. דומה שהשלושה סדורים כך: ציון בגוף עצמו – מילה; ציון בדבר היוצא מן הגוף, אבל סופו נתלש ממנו – שער, היינו: תגלחת; ציון בדבר חיצוני לגוף – ציצית.

קביעתו של ר' יצחק "חיזרנו על כל המקרא" אינה אלא דרך להוליך אותנו לקראת הדרשה (שהרי לא מצינו אינה ראייה, אפשר שעשתה לו אמו עטרה והיא אינה נזכרת במקרא), המפקיעה את הכתוב מפשוטו ומסבירה אותו על דרך משל, העטרה זהו אוהל מועד שהוא מעוטר... לפי"ז המלך שלמה היינו הקב"ה, הוא שהשלים מעשיו עם בריותיו, שעושה שלום במרומיו. מעתה יתעורר הקושי הגדול, כלום ניתן לדבר על אם חלילה!¹¹ אולי אף זה מכלל מה ששאל רשב"י את ר' אלעזר ברי יוסי.

תשובתו של ר' אלעזר: הבת היא הקרויה אחות ואף היא הקרויה אם – "לא זו מחבבה עד שקראה אחותי, לא זו מחבבה עד שקראה אמי". ואכתי שאלה: מה חביבות יתירה יש בתארים **אחות ואם** לעומת **בת**? אכן יש, והאדם מחבב את **בתו** יותר, אך כלפי בת הרי היחס הוא של **נותן**, אין כאן הדדיות. אצל **אחות** ישנה כמין **הדדיות**, שניהם נמצאים במישור אחד. ואילו לגבי **האם** חוזר לשמש הכיוון החד סטרי, אך כאן באורח הפוך; הבן הוא **המקבל**.

חיבוב הבת פעמים שמקנה לה ע"י האב מעמד של אחות, מעמד שבו אף היא **תורמת**. ופעמים מתוך חיבה יתירה היא קרויה אם; ביטוי המביע את הזדקקותו כביכול של הקב"ה לבת ולהשפעתה. האם עושה למענו עטרה, הוא אוהל מועד. מלמד שאינו רק צורך של מטה, אלא יש בו, אולי, גם משהו מצורך גבוה.

11. יש לזכור את התקופה והרקע ההיסטורי: תקופה של ויכוחים ועימותים עם הנצרות ומאמיניה, אלו המדברים על אם האלוהים. ופסוק מעין זה שלנו, המתפרש בדרך אליגורית עשוי לשמש, חלילה, חיזוק לאיוולתם.